

ધોરણ - ૮

સામાજિક વિજ્ઞાન

પાઠ - ૧૪

આપત્તિ-વ્યવસ્થાપન

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર એક વાક્યમાં આપો :

(1) કુદરતી આપત્તિ કોણે કહેવાય ?

➤ જે આપત્તિ માટે કુદરતી બળો કે સંજોગો કારણભૂત હોય તે
આપત્તિ 'કુદરતી આપત્તિ' કહેવાય.

(2) આગાહી કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ કઈ-કઈ છે ?

- આગાહી કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :
- (1) પૂર
  - (2) વાવાજોડું
  - (3) ત્સુનામી
  - (4) ટીડ પ્રકોપ
  - (5) મહામારી

(3) આગાહી ન કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ કઈ-કઈ છે ?

➤ આગાહી ન કરી શકાય એવી કુદરતી આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :

➤(1) ભૂકંપ

➤(2) જ્વાળામુખી

➤(3) દાવાનજ

➤(4) ભૂસ્ખલન

(4) માનવસર્જિત આપત્તિ કઈ-કઈ છે ?

- માનવસર્જિત આપત્તિઓ આ પ્રમાણે છે :
  - (1) આગ
  - (2) હુલ્લાડ
  - (3) બોમ્બ વિસ્ફોટ
  - (4) ઔદ્યોગિક અક્સમાત

(5) દાવાનળ કોણે કહેવાય ?

- જંગલો કે ધાર્સભૂમિના વિસ્તારોમાં ફેલાતી ભયાનક અને વિનાશકારી આગને 'દાવાનળ' કહેવાય.
- (6) ભૂસ્ખલનની ઘટનાઓ કયાં ક્ષેત્રોમાં વિશેષ જોવા મળે છે.
- ભૂસ્ખલનની ઘટનાઓ પર્વતીય ક્ષેત્રોમાં વિશેષ જોવા મળે છે.

(7) મહામારીની પરિસ્થિતિ એટલે શું ?

➤ ખૂબ વ્યાપક વિસ્તારમાં હજરો લોકો વિષાણુજન્ય રોગનો ભોગ બને ત્યારે તે પરિસ્થિતિને 'મહામારી'ની પરિસ્થિતિ કહે છુ.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપો :

(1) દાવાનળ કયા-કયા સંજોગોમાં ફાટી નીકળે છે ?

► દાવાનળ નીચેના સંજોગોમાં ફાટી નીકળે છે :

► (1) બીડી કે સિગારેટ પીતી વ્યક્તિઓએ બૂજાવ્યા વિના ફેકલાં ફુઠાંથી કે માલધારીઓએ કામચલાઉ બનાવેલ ચૂલા બેદરકારીથી ઓલવ્યા વિના છોડી દેવાથી તેમજ જંગલમાં આવેલા પર્યટકો કે યાત્રિકોએ છોડી દીધેલી સળગતી ચીજવસ્તુઓથી જંગલમાં આગ લાગે છે.

► (2) જંગલમાંથી પસાર થતી વીજળી કે ગોસની પાઇપ-લાઇનમાં અક્સમાત થવાથી જંગલમાં આગ લાગે છે.

- (3) જંગલમાં વીજળી પડવાથી દાવાનળ ફાટી નીકળે છે.
- (4) પાનખર ઋતુમાં જંગલમાં એકઠાં થયેલાં સુકાં પાંડેડાં અને સૂકું ધાસ આગમાં ઈંધણાનું કામ કરે છે.
- (5) સૂકી હવા અને સળગી જાથ એવું ઈંધણ દાવાનળ માટે પાચાનું કારણ છે.
- (6) જંગલનાં કેટલાંક વૃક્ષોમાંથી કુદરતી રીતે ઝરતા ગુંદર જેવા જવલનશીલ પદાર્થથી આગ વધારે વિકરાળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

(2) તીડ-પ્રકોપ વિશે ટ્રેક નોંધ લખો.

તીડ-પ્રકોપ એક જૈવિક આપત્તિ છે. તીડ એ એક પ્રકારનું કીટક છે. એક અંદાજ મુજબ વિશ્વમાં તેની અંદાજિત 11,000 જેટલી પ્રજતિઓ જોવા મળે છે. તે ઝુંડમાં રહે છે. એક ઝુંડમાં તે લાખોની સંખ્યામાં હોય છે. સામાન્ય રીતે તીડ રણવિસ્તારમાં જોવા મળે છે. તીડના શરીરની લંબાઈ દોઢથી બે હંચ જેટલી હોય છે. ઉડવા માટે તેની પીઠ ઉપર મજબૂત પાંઘો હોય છે.

➤ તેની પાછળના બે પગ આગળના પગની સરખામણ્ણીએ લાંબા હોય
છ. તેના માથા ઉપર ઓન્ટેના જેવા બે વાળ હોય છ. તે બેથી અઢી કૂટ
લાંબો કૂદકો મારી શકે છ. તે પવનની દિશામાં આગળ વધતાં જતાં
હોય છ. ગુજરાતમાં આકમણ કરતાં તીડ 'રણતીડ' (ડેર્ટ લોકર્સ) ના
નામે ઓળખાય છ. તીડની આ પ્રજાતિ ભારત, પાકિસ્તાન અને
આફિકા ખંડના કેટલાક દેશોમાં જોવા મળે છ. તેને પોતાના વજનની
બરાબર ખાવાની ટેવ છે, તેથી તે 'ખાઉધરાં તીડ'ના નામે ઓળખાય
છ. પુષ્ટ થતાં તે રેતીમાં ઈંડાં મૂકે છે.

તે દિવસ દરમિયાન ઉડ છે અને રાત્રી દરમિયાન તે કોઈ જગ્યાએ રાતવાસો કરે છે. તે લીમડા સિવાય બધા પ્રકારની વનસ્પતિ ખાય છે. જે વિસ્તારમાં તીડ રાતવાસો કરે છે ત્યાં ઘેતીના પાકોને અને લીલી વનસ્પતિનાં પાંદડાંને સફાચટ કરી મૂકે છે. બાગાયતી ઘેતીના બગ્ગીયાઓ પર તીડ ત્રાટકે તો લીંબુ, ખારેક, દાડમ, જામફળ, આંબળાં વગેરેના પાકોને ભારે નુકસાન પહોંચાડે છે. પરિણામે ઘેડૂતોને ભારે આર્થિક નુકસાની વેઠવી પડે છે. જે ક્ષેત્રોમાં તીડનો ઉપદ્રવ થાય ત્યાં ઘેતીપાકોના અભાવે દુકાળની પરિસ્થિતિ સર્જાય છે

➤ જોકે, આજના સમયમાં વાહનવ્યવહારની સુવિધાને લીધે બીજા
પ્રદેશોમાંથી અનાજ અને ઘાસચારો લાવીને દુકાણની સ્થિતિ
નિવારી શકાય છે. તીડના ઉપદ્રવની વકી હોય તેવા વિસ્તારોમાં
એતીવાડી વિભાગની સૂચના મુજબ તીડ નિયંત્રક દવાનો છંટકાવ
કરવાથી થનારા નુકસાનને ઘટાડી શકાય છે.

(3) મહામારીથી ઉલ્લેખની પરિસ્થિતિ વર્ણવો.

► મહામારીમાં વ્યાપેલા રોગની રોગપ્રતિકારક રસીઓ ન શોધાઈ હોય ત્યાં સુધી તેને ફેલાતો અટકાવવા લોકડાઉન અને ચેપગ્રુસ્ત વ્યક્તિઓને તથા બહારથી આવેલા નાગરિકોને કવોરન્ટીન (quarantine) તેમજ પ્રવાસ પર પ્રતિબંધ જેવાં સખ્ત પગલાં ભરવાં પડે છે. મહામારીની આ પરિસ્થિતિથી લોકોની રોજબરોજની જિંદગી ખોરવાઈ જાય છે. શિક્ષણાની કામગીરી અટકી પડે છે, વેપાર-ધંધા ઠ્પ થઈ જાય છે તેમજ ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન બંધ થઈ જાય છે. પરિણામે સમાજના તમામ મોરચે વિકાસની પ્રક્રિયા બંધ થઈ જાય છે. રોજ-રોજનું કમાઈને ગુજરાન ચલાવતા લાખો લોકોની કમાણી બંધ થઈ જતાં તેમને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે.

➤ તેમની હાડમારીઓનો પાર રહેતો નથી. સરકારોએ અને સ્થાનિક તંત્રોએ રોગને ફેલાતો અટકાવવા માટે પ્રતિબંધાત્મક આદેશો જાહેર કર્યા હોવા છતાં લોકો જાગૃતિના અભાવે રોગનો ભોગ બને છે. પરિણામે હોસ્પિટલો અને દવાખાનાં દર્દીઓથી ઉલ્લાસ જાય છે. દુનિયાના સાધનસંપત્તિ દેશો પણ રોગનો ફેલાવો અટકાવી શકતા નથી. ખૂબ ટ્રેક સમયમાં લાખો લોકો સંકષિત થાય છે અને હજારો લોકો મોતને ભેટે છે. સદીઓ પૂર્વે કોલેરા, પ્લેગ અને મલેરિયાની રોગપ્રતિકારક રસીઓ અને દવાઓ શોધાઈ નહોતી ત્યારે આ રોગોથી દુનિયાભરમાં લાખો માણસો મૃત્યુ પામ્યા હતા. એક તબક્કે, એ મહામારીથી દુનિયાની વસ્તીમાં ઘટાડો થયેલો જેવા મળ્યો હતો.

(4) ઓધોગિક અક્સમાતમાં થનાર અક્સમાતોની વિગતો આપો.

► ઓધોગિક પ્રક્રિયામાં વપરાતાં નાનાં-મોટાં યંત્રોના સંચાલન સમયે અને ઉત્પાદનમાં વપરાતી સામગ્રીની હેરફેર તેમજ તૈયાર થયેલા માલના સંગ્રહ કે હેરફેર સમયે અક્સમાતની સંભાવના રહેલી છે.

ક્યારેક માનવીય ભૂલ કે યંત્રોની સારસંબાળના અભાવે યાંત્રિક ઘરાબીથી અક્સમાતો થાય છે.

► (1) જંતુનાશકો બનાવતાં કારખાનાંમાંથી ઝેરી વાયુનું ગળતર,

► (2) ફટાકડાના કારખાનાંમાં વિસ્કોટ,

- (3) પ્લાસ્ટિક જેવી સરળી ઉઠે એવી સામગ્રી બનાવતાં કારખાનાંમાં
ફાટી નીકળતી આગ,
- (4) રિફાઇનરીઓમાં વિસ્કોટ કે આગ
- (5) રસાયણો બનાવતાં કારખાનાંમાં પ્રક્રિયા દરમિયાન ફાટી
નીકળતી આગ કે વિસ્કોટ,
- (6) પરમાણુ ઉર્જા ઉત્પન્ન કરતા એકમોમાં ફાટી નીકળતી આગ
વગેરે ઔદ્યોગિક અક્સમાતો ગણાય છે.

(5) આપત્તિની અસરો ટ્રેકમાં વર્ણવો.

- આપત્તિની મુખ્ય અસરો નીચે પ્રમાણે છે :
  - (1) આપત્તિને લીધે સ્થાવર કે જંગમ મિલકતોને ભારે નુકસાન થાય છે કે નાશ પામે છે. એ મિલકતોનું નવેસરથી બાંધકામ કરવા માટે સરકારને કરોડો રૂપિયાનો ખર્ચ કરવો પડે છે, તેથી વિકાસનાં ચાલુ કામ બંધ કરવાં પડે છે.
  - (2) જે પરિવારોએ કમાનાર વ્યક્તિ ગુમાવ્યા હોય તેમની આર્થિક સ્થિતિ ભારે કફોડી બને છે.

- (3) આપત્તિમાં કાયમી વિકલાંગ બનનાર વ્યક્તિઓ માનસિક સ્વસ્થતા ગુમાવે છે. તેઓને માનસિક યાતનામાંથી બહાર લાવી, તેમનું પુનર્વસન કરવાનું કામ ભારે પડકારજનક બને છે.
- (4) નિર્દોષ બાળકો અને સ્ત્રી-પુરુષોનું અકાળે અવસાન થાય છે. અનાથ બનેલાં બાળકોની અને નિરાધાર બનેલા વૃદ્ધોની હાલત કફોડી બને છે. તેઓની સારસંબાળનો બંદોબસ્ત કરવો ઘણો કઠિન છે.

પ્રશ્ન : ૩ નીચે આપેલા વિકલ્પમાંથી સાચો વિકલ્પ શોધીને લખો:

- (1) નીચેના પૈકી કઈ આપત્તિનો સમાવેશ માનવસજ્જિત આપત્તિમાં થતો નથી ?
- (A) આગ
- (B) ઔદ્યોગિક અક્સમાત
- (C) હુલ્લડ
- (D) મહામારી

(2) નીચેના પૈકી કઈ આપત્તિનો સમાવેશ માનવસજ્જિત આપત્તિ છે ?

(A) ભૂકુંપ

(B) દાવાનળ

(C) ઔદ્યોગિક અક્સમાત

(D) ત્સુનામી

(3) ગુજરાતમાં સાપુતારા (ડાંગ) માં આવી જવલ્લે જ ઘટનાઓ બને છે?

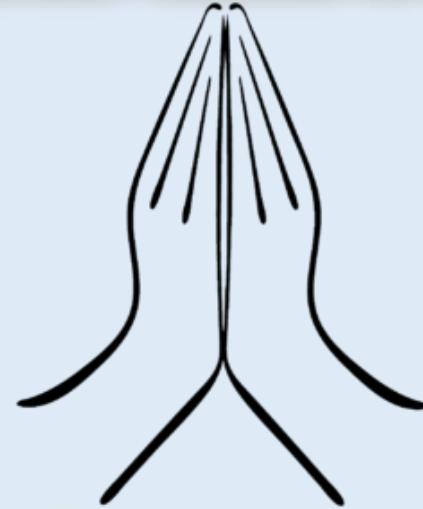
(A) ઓદ્યોગિક અક્ષમાત

(B) ભૂસ્ખલન

(C) તીડ-પ્રકોપ

(D) ત્સુનામી

THANKS

FOR WATCHING